

Ευαγγελία ΚΑΛΕΡΑΝΤΕ

*Εκπαιδευτική πολιτική για τα άτομα με
αναπηρία (2012-2017): Πολιτικές
μετάβασης στο κοινωνικό μοντέλο
θεώρησης της αναπηρίας*

ΣΤΑΔΙΑΚΑ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΑΠΗ-
ρία επικεντρώνεται σε πολιτικό λόγο με κοινωνικές διαστάσεις για
την υποχρέωση του κράτους προς τους πολίτες άτομα με αναπηρία
να τους παρέχει αγωγή και εκπαίδευση, προκειμένου να ενσωματωθούν
στο κοινωνικό σύνολο και να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Παρατη-
ρούμε ότι πολιτικοί ορισμοί για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία
προέρχονται από διαφορετικά πεδία σκέψης- από την ιατρική, την ψυχο-
λογία, την κοινωνιολογία και την παιδαγωγική. Με άλλα λόγια διαπιστώ-
νουμε μια μετακίνηση από τον περιορισμένο ρόλο ιδιωτικής φροντίδας ή
ιδρυματικής προστασίας των ατόμων με αναπηρία στη συστηματική εκ-
παίδευση τους.

Πρόκειται για την προνοιακή πολιτική του κράτους να κινητοποιεί
εκπαιδευτικούς πόρους για την παροχή ίσων δικαιωμάτων στην ζωή,
στην εκπαίδευση και στην κοινωνικο-πολιτική παρουσία των ατόμων.
Από το μικρο-επίπεδο της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία δια-
μορφώνονται προϋποθέσεις αλλαγών στο μακρο-επίπεδο με την εμπλοκή
θεσμικών φορέων που αλληλεπιδρούν και τελικά επηρεάζουν προτιμή-
σεις και συμπεριφορές των πολιτών, μεγιστοποιώντας έτσι την ωφελιμό-
τητα για το κοινωνικό σύνολο. Αναφορικά με την εξέλιξη της εκπαιδευ-
τικής πολιτικής για τα άτομα με αναπηρία με βάση τη συμβολή Διεθνών
Οργανισμών εισάγονται θεσμοί ως μηχανισμοί διαμόρφωσης ευρύτερων
διαπολιτισμών και δια-κοινωνικών προβληματισμών.

Η συμβολική αλληλόδραση διαφορετικών εθνών-κρατών, οι κοινωνι-
κές αναλύσεις και οι πολιτικές οριοθετήσεις συμβάλλουν στην αναίρεση
ασυμβατοτήτων και αντιφάσεων που περιόριζαν την εκπαίδευση των α-

τόμων με αναπηρία. Φαίνεται ότι σε θεσμικό επίπεδο διαμορφώνεται ένα διαφοροποιημένο παράδειγμα το οποίο βασίζεται στις δημοκρατικές αξίες του πολιτικού συστήματος, ώστε οι κοινωνικές και πολιτικές απαιτήσεις των ατόμων με αναπηρία να μετασχηματίζονται σε κανονιστικά δικαιώματα και εκπαιδευτικές πρακτικές (Laviano & Swanson, 2017).

Στο άρθρο μας εστιάζομαστε στην εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας την περίοδο 2012-2017, προκειμένου να αναδείξουμε τις πολιτικές διαδικασίες οι οποίες συσχετίζουν πολιτικές θέσεις με δομές εκπαίδευσης για τα άτομα με αναπηρία. Αυτή την περίοδο μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ενισχύονται τάσεις μετασχηματισμού της παρεχόμενης εκπαίδευσης για τα άτομα με αναπηρία, λαμβάνοντας υπόψη τη διαφορά ή την εξέλιξη σχετικά με προηγούμενες περιόδους. Τα αναφορικά στοιχεία που επιλέγουμε επικεντρώνονται στα κείμενα Διεθνών Οργανισμών και στην ελληνική νομοθεσία με έμφαση στην πολιτική αιτιότητα, που εστιάζεται σε πολιτικές έλλογες πράξεις για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία, ταυτόχρονα με την διαμόρφωση προτύπων ερμηνείας για την ισότητα και τον ουμανισμό.

Από τη σύμβαση του ΟΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων στο Ν. 4074/2012

Σχηματικά απο το 2000 θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι διευρύνεται το περιεχόμενο της πολιτικής των δικαιωμάτων για τα άτομα με αναπηρία¹ διαμορφώνοντας ένα θεσμικό επίπεδο, που εκκινείται από Διεθνείς Οργανισμούς και επηρεάζει την πολιτική των εθνών-κρατών. Πρόκειται για την προβολή συγκεκριμένων αξιών και κανονιστικών προτύπων για την εφαρμογή νομοθεσίας, που θα εντάσσει τα άτομα στην κοινωνία πολιτών, ώστε να μπορούν να επωφεληθούν από δομές ευκαιρίας. Παρατηρείται ότι η εξέλιξη της νομοθεσίας είναι αποτέλεσμα και της αλλαγής του πλαισίου προσδιορισμού της κατάστασης του ατόμου με αναπηρία.

¹ Και πριν από το 2000 είχαν προηγηθεί πολιτικές ειδικά στο θέμα της παροχής ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών. Ενδεικτικά, η UNESCO στη Διακήρυξη της Σαλαμάνκας, στην παγκόσμια διάσκεψη για την εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες, καθόρισε αναλυτικά το πλαίσιο δράσης για την εκπαίδευση τους. Αργότερα, το 1998 στην έκθεση της UNESCO ενσωματώνονται κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις, που αναδεικνύουν το ζήτημα της ενσωμάτωσης των ατόμων με αναπηρία στο κοινωνικό σύνολο και την εξάλειψη της κοινωνικής ανισότητας (Kiuppis & Hausstätter, 2015).

Ειδικότερα, η μετακίνηση από το κοινωνικό στο ιατρικό μοντέλο² δίνει έμφαση στην έννοια πολίτης, άτομο, που εντάσσεται σε ένα κοινωνικό σύνολο. Άρα και για τα άτομα με αναπηρία και για τον ευρύτερο πληθυσμό αποδυναμώνεται και ατονεί η ιδιότητα ασθενής με βάση το ιατρικό μοντέλο. Η εξέλιξη στην διαμόρφωση ενός παραδειγματικού μοντέλου ορισμού των ατόμων με αναπηρία με βάση την πολιτική ιδιότητα αποδυναμώνει την περιθωριοποίηση και τον στιγματισμό, που είχαν υποστεί τα άτομα μέσα από την εσφαλμένη προβολή της αδυναμίας τους, που τελικά ερμηνευόταν ως κατωτερότητα. Νέες κανονιστικές ρυθμίσεις οδηγούν σε έναν επικοινωνιακό συντονισμό πολιτικών και κοινωνικών φορέων, ώστε να λειτουργήσουν μηχανισμοί προσαρμογής και ενσωμάτωσης (Smith, 2009).

Με τη Σύμβαση του ΟΗΕ (Ηνωμένα Έθνη, 2006)³ γίνεται σαφές ότι τα άτομα με αναπηρίες είναι πολιτικά υποκείμενα, είναι πολίτες των χωρών τους και προστατεύονται με το δικαίωμα αναγνώρισης της προσωπικότητάς τους. Το ζήτημα της αναγνώρισης της προσωπικότητάς τους εμπειρικλείει την υποχρέωση του κράτους να εξασφαλίσει συνθήκες ικανοποίησης των αναγκών τους. Έτσι, στο θέμα της εκπαίδευσης αποκτούν όλα τα προνόμια που έχουν οι πολίτες για δωρεάν δημόσια εκπαίδευση, ώστε να μπορούν να συμμετέχουν αποτελεσματικά στην κοινωνική ζωή και στην αγορά εργασίας.

Παρατηρούμε ότι με τη Σύμβαση του ΟΗΕ εξειδικεύονται δικαιώματα για την εκπαίδευση, διασυνδέοντας την εκπαίδευση με την κοινωνική κινητικότητα και τη δια βίου μάθηση. Ουσιαστικά τροποποιείται το μοντέλο εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία με μετάβαση από τις στοιχειώδεις γνώσεις ή την απόκτηση στοιχειωδών δεξιοτήτων στη συμμετοχή, στο ολοκληρωμένο μοντέλο εκπαίδευσης. Με το Ν. 4074/2012⁴ κυρώνε-

² Στο ιατρικό μοντέλο, η έμφαση βρίσκεται στην εκδήλωση παθολογικών καταστάσεων, δηλαδή των λειτουργικών προβλημάτων των ατόμων, προβάλλοντας τα συμπτώματα κάποιας ασθένειας (Πολυχρονοπούλου, 2013). Ενδεικτικά από το 1980, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) σχεδίασε το ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps), ένα διεθνές σύστημα ταξινόμησης για την αναπηρία, διαφοροποιώντας μεταξύ των διαφορετικών σταδίων που προσδιορίζονται από τη βλάβη, την ανικανότητα, τη μειονεξία.

³ Η Σύμβαση θεσπίστηκε με την Απόφαση 61/611 της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ στη Νέα Υόρκη, στις 13 Δεκεμβρίου 2006 και τέθηκε σε ισχύ στις 4 Μαΐου 2008 (Ηνωμένα Έθνη, 2006).

⁴ Ειδικότερα, με το αρ. 1 του Ν. 4074/2012 κυρώνονται και έχουν την ισχύ, που ορίζει το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, η Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, που υπογράφηκε στις 30 Μαρτίου 2007, και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο στη

ται η Σύμβαση του ΟΗΕ από το ελληνικό κράτος. Είναι χαρακτηριστικό ότι όχι μόνο απλά αναγνωρίζονται οι όροι της σύμβασης, αλλά, επίσης, προβλέπεται η σύσταση επιτροπής για τον έλεγχο εφαρμογής αρχών οι οποίες σχετίζονται με τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία⁵. Η σύσταση εποπτικής αρχής υποδηλώνει το ενδιαφέρον της πολιτείας για την εφαρμογή των σχεδιασμένων πολιτικών για τα άτομα με αναπηρία. Προφανώς θεωρείται δύσκολη η μετάβαση από την πολιτική των προθέσεων στην εφαρμογή. Έτσι, εκτιμάται ότι η ίδρυση ενός ειδικού οργάνου θα συντονίσει την εφαρμογή της νομοθεσίας⁶, προκειμένου να υλοποιηθούν οι διαφοροποιημένες προτεινόμενες ρυθμίσεις σε όλους τους τομείς του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. Είναι σημαντικό ότι ο νομοθέτης εκτιμά τις ταχύτατες αλλαγές στο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πεδίο, ώστε παράλληλα με τη συντονιστική εποπτική αρχή αναθέτει έργο και στο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ), έργο να προτείνει με επιστημονικές προτάσεις αλλά και να επιβλέπει τις πρακτικές εφαρμογές του στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Έτσι, προβλέπεται η συγκρότηση ειδικής ομάδας εργασίας για τα ζητήματα ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης.

Ο Ν. 4074/ 2012 εκφράζει το ώριμο στάδιο της ελληνικής πολιτικής για τα άτομα με αναπηρία, και μπορεί να θεωρηθεί εξελικτικό στάδιο του Ν. 2817/2000, που αφορούσε ειδικά την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία με έμφαση στο σχεδιασμό εκπαίδευσης με βάση τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των ατόμων, θέτοντας το κέντρο της διερεύνησης την εκπαίδευση τους ως πολιτών, προκειμένου να ενταχθούν στις μεταβαλλόμενες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες (Warnock & Norwich,

Σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρίες, που υπογράφηκε στις 27 Σεπτεμβρίου 2010.

⁵ Επίσης, προβλέπεται η ΕΛΣΤΑΤ να δημοσιεύει επίσημα στοιχεία για την αναπηρία στην χώρα. Τα μόνα στοιχεία που έχουμε για τον αριθμό των ατόμων με αναπηρία στην Ελλάδα, προέρχονται από τον Οργανισμό Παγκόσμιας Υγείας και από μεμονωμένους κρατικούς φορείς. Ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία υπολογίζεται στο 10% του πληθυσμού. Στην Ευρώπη τα άτομα με αναπηρία, σύμφωνα με την έκθεση του ΟΗΕ, φτάνουν τα ογδόντα εκατομμύρια και, μαζί με τους ηλικιωμένους, θα φτάσουν τα εκατόν είκοσι εκατομμύρια μέχρι το 2020.

⁶ Πρβλ. Ήδη είχε αρχίσει να αναγνωρίζεται η σημασία της ενημέρωσης για τα ζητήματα των ατόμων με αναπηρία με τη δραστηριοποίηση ορισμένων δημόσιων φορέων, όπως του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, Γενικής Γραμματείας Δημόσιας Διοίκησης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης 2007.

2010). Στο σημείο που διαφοροποιείται ο Ν. 4074/20127 είναι στο πεδίο του πολιτικού προσδιορισμού, όπου γίνεται εμφανές ότι ο σχεδιασμός νομοθεσίας ή η κύρωση πολιτικών των Διεθνών Οργανισμών δεν αρκεί για την αλλαγή των συνθηκών διαβίωσης, εκπαίδευσης και κοινωνικής ένταξης των ατόμων με αναπηρία. Έτσι, η θέσμιση ουσιαστικά δυο οργάνων, ενός πολιτικού οργάνου εποπτείας και μιας ομάδας επιστημονικής εντός του ΙΕΠ, εκφράζει το ενδιαφέρον υλοποίησης των πολιτικών για τα άτομα με αναπηρία με την συμπερίληψη και του επιστημονικού λόγου.

Η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία, πέρα από την ένταξη τους στην αγορά εργασίας, σχετίζεται με την απόκτηση γνώσεων και πληροφοριών για τα δικαιώματά τους. Η ενίσχυση του πληροφοριακού δικτύου τους θα προέλθει όχι μόνο από τις συμβατικές γνώσεις στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά και από την πρόσβαση τους στις νέες τεχνολογίες. Ειδικότερα, με το Σχέδιο Οδηγίας για την Ευρωπαϊκή Πράξη Προσβασιμότητας⁸ προβλέπεται η δυνατότητα αξιοποίησης των πλεονεκτημάτων των τεχνολογιών και εξειδικεύεται η παροχή προϊόντων και υπηρεσιών ανάλογα με τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των ατόμων με αναπηρία. Είναι σημαντικό ότι στο προαιρετικό πρωτόκολλο της σύμβασης για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, που κυρώνονται με το Ν. 4074/2012, τα άτομα με αναπηρία ως πολίτες μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους αξιοποιώντας ένδικο μέσα των εθνών-κρατών τους, και, αν δεν ικανοποιηθούν, μπορούν ως άτομα πολίτες να διεκδικήσουν ένδικη λύση στον ΟΗΕ (Cohen, 2009. Giuliani, 2012).

Παράλληλα, το ζήτημα προβολής των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία συντελεί σε μια αξιακή γενίκευση των δικαιωμάτων τους ως πολιτικών προνομίων σε μια διαδικασία δημοκρατικής αναβάθμισης. Στους συντελεστές προβολής της ιδιότητας πολίτη άτομο με αναπηρία πρέπει να αναφερθούν οι συλλογικοί φορείς των ατόμων με αναπηρία, αλλά και το ειδικό επιστημονικό δυναμικό, που συνέβαλε στην άρθρωση πολιτικού λόγου και συγχώνευσε το πολιτικό με το κοινωνικό και επιστημονικό περιεχόμενο στην κωδικοποίηση των δικαιωμάτων. Αυτή η έκφανση πολιτικού λόγου διαφαίνεται μέσα από τις διαφορετικές ομάδες

⁷ Στο αρ.3 του Ν. 4074/2012 ορίζεται η σύσταση επιτροπής για την παρακολούθηση εφαρμογής της Σύμβασης και συντονιστικός μηχανισμός για τη διευκόλυνση των σχετικών με αυτή δράσεων.

⁸ Το σχέδιο 2013-2015 εξελίχθηκε σταδιακά, και επικαιροποιήθηκε το 2017 με πλήρη ανάλυση στα πεδία πρόσβασης των νέων τεχνολογιών. Βλ. σχετικά: <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/nea-odigia-gia-tin-eykoloteri-prosvasi-ton-atomon-me-anapiries-se-proionta-kai-ypiresies>.

δράσεις που δραστηριοποιήθηκαν σε ενότητες του προγράμματος ΕΣΠΑ 2007-2013, και εκφράστηκαν ως, πχ. «πρόγραμμα εκπαίδευσης αιρετών στελεχών και εργαζομένων του αναπηρικού κινήματος στον σχεδιασμό πολιτικής για θέματα αναπηρίας». Σημαντικός είναι ο ρόλος της Εθνικής Συνομοσπονδίας ατόμων με αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ) όχι μόνο στη χάραξη στρατηγικής για την προώθηση αιτημάτων των ατόμων με αναπηρία, αλλά και στην ταυτόχρονη ενημέρωση των ίδιων των ατόμων με αναπηρία ενισχύοντας τάσεις αυτονομίας και ανεξαρτητοποίησης τους (Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, 2005α, 2005β, 2007α, 2007β, 2008α, 2008β; Σούλης, 2013. Χριστοφή, 2013. Μπασδέκης, 2013. Νικολαΐδης, 2013. Λογαράς, 2013. Κοντιάδης, 2014. Νάσχου - Περράκη, 2015).

Πολιτική θεώρηση για την Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση

Από τις προσεγγίσεις της νομοθεσίας διαπιστώνεται η εκτύλιξη ενός παραγωγικού πολιτικού λόγου για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία. Όπως ήδη επισημάναμε, η επικέντρωση στο κοινωνικό μοντέλο για την προσέγγιση ζητημάτων των ατόμων με αναπηρία απεμπόλησε τα κοινότοπα ιατρικά νοήματα φυσικοποιώντας σημασίες από το κοινωνικό πεδίο. Η νομοθεσία εμπεριέχει λογο-αναλυτικές κατηγορίες λόγου, που εκφράζουν θέσεις και διερευνήσεις των κοινωνικών συνεπειών των πολιτικών επιλογών. Το θέμα της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία αντανακλά την μετάβαση από την ιδρυματική εκπαίδευση σε ιδιωτικούς φορείς, σωματεία κλπ στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα, διευρύνοντας τις κατηγορίες των ατόμων με αναπηρία, που μπορούν και πρέπει να ενταχθούν σε δημόσιους φορείς όλων των βαθμίδων.

Έτσι, η νομοθεσία για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία εμφορείται από τις γενικές αρχές του δικαιώματος στην εκπαίδευση και, παράλληλα, προασπίζει την υποχρεωτική εκπαίδευση. Άρα υποδηλώνεται ότι η ένταξη στο εκπαιδευτικό περιβάλλον των νομιμοποιημένων βαθμίδων εκπαίδευσης είναι υποχρεωτική διαδικασία και δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία. Γνώσεις, δεξιότητες αναπτύσσονται και εξελίσσονται στα εκπαιδευτικά ιδρύματα μέσα σε ένα ενεργό κοινωνικό περιβάλλον δι-αντίδρασης με άλλες ομάδες μαθητών/τριών. Στόχος είναι η γνώση αλλά και η σύζευξη γνώσης με την κοινωνική πραγματικότητα.

Επισημαίνεται η αναγκαιότητα προσέγγισης του εαυτού, της προσωπικότητας, αλλά και των σχέσεων που διαμορφώνονται μεταξύ του υποκειμένου - του ατόμου με αναπηρία - και του κοινωνικού κόσμου. Στη

διαδικασία εκπαίδευσης εντάσσεται και η εκπαίδευση για την ζωή, όπου το εκπαιδευτικό νόημα συμπεριλαμβάνει ευρύτερες κοινωνικο-πολιτιστικές διαστάσεις. Ο ατομικός εαυτός των ατόμων με αναπηρία εντάσσεται μέσα στον κοινωνικό χώρο, καθιστώντας το άτομο πολίτη.

Ειδικότερα, με το Ν. 3669/2018 αντικαθίσταται ο όρος Ειδική Αγωγή με τον όρο Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση. Ο όρος εκπαίδευση υποδηλώνει την πρόθεση του νομοθέτη να αναλάβει και την εκπαίδευση αυτών των ατόμων. Επομένως, ενεργοποιεί την διαδικασία της έγκλισης όπου μέσω της νομοθεσίας αποδίδεται στο άτομο η πολιτική των δικαιωμάτων της εκπαίδευσης του. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο νόμο υιοθετούνται οι αρχές του κοινωνικού μοντέλου, ο λόγος είναι δηλωτικός των απελευθερωτικών τάσεων, που διαμορφώνονται και στην εκπαίδευση, προκειμένου να θεσμοποιηθούν ευρύτερες θεωρητικές προσεγγίσεις και ιδεολογικοί λόγοι για την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και την αναίρεση πολιτικών περιθωριοποίησης και αποκλεισμού.

Στην ανάλυση των άρθρων του νόμου αναδεικνύονται νοήματα για ίσες ευκαιρίες, ανεξάρτητη διαβίωση, οικονομική αυτάρκεια και αυτονομία. Πρόκειται για κομβικά σημεία πολιτικών επικαθορισμών για διαμόρφωση ενός πεδίου δημοκρατικής εννοιολόγησης του περιεχομένου της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία, δηλαδή η εκπαίδευση έρχεται απελευθερωτικά να ικανοποιήσει τις ανάγκες των ατόμων διαμορφώνοντας «στιγμές», δίνοντας σημασία στην εκπαιδευτική διαδικασία, συνδέοντας την προσωπικότητα των ατόμων με αναπηρία με τον κοινωνικό τους ρόλο και την πολιτική προστασία. Η μακρόχρονη προβλεπόμενη παραμονή στην εκπαίδευση στις διαφορετικές βαθμίδες μετασηματίζεται σε προνόμια πλεονεκτήματα για τα άτομα με αναπηρία αναιρώντας αμφισβητήσεις, αποκλεισμούς, περιθωριοποίηση και στιγματισμό.

Αργότερα το 2010, με Υπουργική Απόφαση (ΦΕΚ 1794Β'), θα θεσπιστεί ποσόστωση εισαγομένων στην Ανώτατη εκπαίδευση για ειδικές κατηγορίες ατόμων με αναπηρία. Πρόκειται για μια πολιτική θετικής διάκρισης, ώστε τα άτομα να επωφεληθούν δομών ευκαιρίας, να ενσωματωθούν στο κοινωνικό σύνολο, να διαμορφώσουν νέες εμπειρίες, να αναστοχαστούν για το ρόλο τους και τη θέση τους σε διευρυμένες ομάδες επιστημόνων αποκτώντας συνείδηση, πολιτική ευαισθησία και κοινωνική ανεξαρτησία σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον που ήταν «απαγορευμένος χώρος». Μέσω της νομοθεσίας διαμορφώνεται η φυσικοποίηση άλλων επιλογών, καθώς η παραγωγή και η διάθεση γνώσης σε όλες τις βαθμίδες διευρύνει τις κοινωνικο-πολιτικές αναφορές και τις προσδέσεις σε δημοκρατικά σημαίνοντα ορισμού της προσωπικότητας των ατόμων με ανα-

πηρία (Hrabowski, 2015). Ταυτόχρονα, διαφοροποιούνται και οι προσλαμβάνουσες και για τα άλλα άτομα μέσα από τον συγχρωτισμό, την επικοινωνία και την διαντίδραση με τα άτομα με αναπηρία, αυτό που αναδεικνύεται είναι οι ιδιαίτερες γνώσεις τους, οι δεξιότητες τους, οι σκέψεις, τα συναισθήματα, άρα διακρίνονται με τα ίδια στοιχεία που διακρίνονται όλα τα άτομα. Ήδη αυτή τη περίοδο η πρόθεση για διεύρυνση των σπουδών με επαύξηση των ετών φοίτησης των ατόμων με αναπηρία εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο αναπροσαρμογών και της ευρωπαϊκής πολιτικής για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία⁹. Πρόκειται για μια διαφοροποιημένη πολιτική αφήγηση, που αποδομεί προηγούμενα επιχειρήματα για την παροχή μονοδιάστατης φροντίδας, όπου ενσωματώνονταν κυρίως ο ιατρικός λόγος. Αυτού του είδους τα θεωρητικά κείμενα έχουν το πλεονέκτημα της διαμόρφωσης νέων ερμηνευτικών πλαισίων μιας κατάστασης, στη συγκεκριμένη περίπτωση των ατόμων με αναπηρία, και συντείνουν στην διαύγηση πρακτικών που ενδεχόμενα μπορούν να υποστασιοποιήσουν πολιτικές αφηγήσεις ενσωματώνοντας ουμανιστικό δημοκρατικό λόγο.

Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία και ένταξη στην αγορά εργασίας

Εστιαζόμαστε ειδικότερα στην επαγγελματική εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία και μάλιστα σε δευτεροβάθμιο επίπεδο, διότι ως πολιτική εκπαιδευτική απόφαση υποδηλώνει την πρόθεση της πολιτείας να εντάξει τα άτομα με αναπηρία στην αγορά εργασίας σε επαγγελματικούς τομείς, που θα επιλέξουν τα ίδια τα άτομα (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2010). Παρατηρούμε εξελικτικά ότι ήδη από το 2008 (Ν. 3699/2008) συγκροτείται και νοηματοδοτείται επιστημονικός εκπαιδευτικός λόγος, που ενσωματώνει μια ριζοσπαστική κοινωνική αντίληψη για τη δυνατότητα των ατόμων με αναπηρία να ενταχθούν με ισότιμους όρους στο κοινωνικό περιβάλλον. Αυτή η πολιτική θα ενισχυθεί το 2013 με τον Νόμο 4186/

⁹ Βλ. ενδεικτικά την θεωρητική προσέγγιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία με λογο-αναλυτικές κατηγορίες λόγου, οι οποίες ενσωματώνουν επιστημονικό κεφάλαιο για τις κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις της κοινωνικής ανισότητας, τις οποίες βιώνουν τα άτομα με αναπηρία .

2013,¹⁰ όπου συναρθρώνονται διαφορετικοί πολιτικοί λόγοι για τον ουμανισμό και την ηθική, ώστε το θέμα της εκπαίδευσης των ατόμων με αναπηρία να συνδυαστεί με την ένταξη τους στην αγορά εργασίας ως ατόμων που μπορούν να συμβάλλουν στην καινοτομία, που είναι και έτοιμα της εκπαίδευσης και της οικονομίας. Φαίνεται ότι η εκπαίδευση και η ένταξη στην αγορά εργασίας ενσωματώνει και νέα ερμηνευτικά ρεπερτόρια για την επωφελή αξιοποίηση των δεξιοτήτων τους προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

Σχηματικά από το 2016, με τον Νόμο 4386/2016, ο συμβολικός λόγος για την ισότητα και την πολιτική δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία μετασχηματίζεται σε κανονιστικές θεσμικές διευθετήσεις, ώστε σταδιακά διαμορφώνεται μια κουλτούρα εκπαίδευσης, που είναι πλέον κανονικότητα η εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία και σε δευτεροβάθμια σχολεία.

Γίνεται πλέον σαφές, μέσα από τον επιτονισμό των δεξιοτήτων και των γνώσεων, ότι όλα τα άτομα είναι απαραίτητα και στην εξέλιξη του οικονομικού συστήματος. Επομένως, μέσα από τη διαφοροποιημένη κατασκευή νοήματος για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία οργανώνονται και αντίστοιχα σχολεία με ειδικότητες, με ευέλικτα προγράμματα¹¹, δίνοντας έμφαση στην διεύρυνση ενδιαφερόντων, επιλογών και δομών ευκαιρίας. Η διεύρυνση των επαγγελματικών σχολείων Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υποδηλώνει την πρόθεση της πολιτείας αφενός να απεγκλωβίσει τα άτομα με αναπηρία από μορφές ιδρυματικής εκπαίδευσης, αφετέρου να τα προσανατολίσει προς επαγγελματικούς τομείς, ώστε να ενταχθούν στην αγορά εργασίας (Gargiulo & Bouck, 2017).

Προφανώς, ο επιτονισμός της επαγγελματικής εκπαίδευσης δεν αναφέρεται μόνο στα άτομα με αναπηρία, αλλά σε όλο το μαθητικό πληθυ-

¹⁰ Ειδικότερα με το άρθρο 28 που αναφέρεται σε θέματα ειδικής αγωγής. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στην τροποποίηση της υποπαραγράφου γ' της παρ. 1 του άρθρου 8 του νόμου 3699/2008 που αφορά στην Δευτεροβάθμια Ειδική Επαγγελματική Εκπαίδευση.

¹¹ Με το Ν. 4368/2016 αρ.6 σκοπός των Τμημάτων Ένταξης (ΤΕ) είναι η πλήρης ένταξη των μαθητών/τριών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρία στο σχολικό περιβάλλον μέσα από ειδικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις. Ο/Η εκπαιδευτικός του ΤΕ υποστηρίζει τους/τις μαθητές/τριες/τριες εντός του περιβάλλοντος της τάξης τους, σε συνεργασία με τους/τις εκπαιδευτικούς των τάξεων, με στόχο τη διαφοροποίηση των δραστηριοτήτων και των διδακτικών πρακτικών, καθώς και την κατάλληλη προσαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού και του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος. Η υποστήριξη σε ιδιαίτερο χώρο υλοποιείται, εφόσον το επιβάλλουν οι ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών/τριών/τριών, με απώτερο στόχο τη δυνατότητα μελλοντικής υποστήριξης αυτών εντός του περιβάλλοντος της τάξης τους.

σμό, ώστε να νομιμοποιηθεί και να φυσικοποιηθεί η επιλογή των επαγγελματικών σχολείων Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και, παράλληλα, η απεμπλοκή από τη μονοδιάστατη γενική εκπαίδευση. Όπως φαίνεται, τα επαγγελματικά σχολεία συνδέονται με την αγορά εργασίας, δηλαδή με επιχειρήσεις και αντίστοιχους τομείς των ειδικοτήτων των επαγγελματικών σχολείων. Επιστημονικός λόγος αναπτύσσεται στα επαγγελματικά σχολεία ως σχολεία Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και μάλιστα προβλέπεται και η διασύνδεση τους με τα πανεπιστήμια (Kim & Aquino, 2017), ώστε ένας κύκλος σπουδών να συμπληρωθεί και σε αντίστοιχες πανεπιστημιακές σχολές. Ειδικότερα, παρέχεται η δυνατότητα παρακολούθησης διετούς κύκλου σπουδών σε πανεπιστημιακά ιδρύματα με πιστοποίηση των σπουδών τους. (Ν. 4485/2017, Αρ. 1, ΦΕΚ 114/Α').

Φαίνεται ότι η οργάνωση της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τα άτομα με αναπηρία εντάσσεται και στο ευρύτερο σχέδιο κοινωνικής αποδοχής τους, διότι παράλληλα ενισχύονται πολιτικές για την συνεκπαίδευση (Adams & Bell, 2016), τη συνεύρεση και τον συγχρωτισμό ατόμων σε σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής και σχολικές μονάδες γενικής εκπαίδευσης¹².

Στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης θα μπορούσε να ερμηνευθεί η εξέλιξη της νομοθεσίας για την Δευτεροβάθμια Ειδική Εκπαιδευτική με έμφαση στη διαμορφούμενη κουλτούρα, που επέδρασε σε φορείς και θεσμούς με προώθηση μιας δομικής ερμηνευτικής κειμένων διεθνών οργανισμών, που συνέβαλαν στην κατασκευή ή τον μετασχηματισμό κανονι-

¹² Με το αρ. 82 του Ν. 4368/2016 αφορά τις ρυθμίσεις θεμάτων Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης. Στο τέλος της υποπερίπτωσης ββ' της περίπτωσης α' της παρ. 1 του αρ. 8 του Ν. 3699/2008 προστίθεται η εφαρμογή διαφοροποιημένου αναλυτικού προγράμματος της γενικής εκπαίδευσης ή το Πλαίσιο Αναλυτικού Προγράμματος της Ειδικής Αγωγής (ΠΑΠΕΑ) ή ένα μεικτό σύστημα των ανωτέρω προγραμμάτων στα σχολεία αυτά, ανάλογα με τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών/τριών, με αιτιολογημένη απόφαση του Συλλόγου Διδασκόντων που εκδίδεται ύστερα από εισήγηση της Επιτροπής Διαγνωστικής Εκπαιδευτικής Αξιολόγησης και Υποστήριξης (ΕΔΕΑΥ) της ΣΜΕΑΕ ή ελλείψει αυτής ύστερα από εισήγηση του Διευθυντή ή της Διευθύντριας του σχολείου. Στο άρθρο 6 του Νόμου 3699/2008 προστίθεται η υλοποίηση, στις Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, προγραμμάτων συνεκπαίδευσης σε συστεγαζόμενες ή μη σχολικές μονάδες της γενικής εκπαίδευσης. Στόχοι των προγραμμάτων συνεκπαίδευσης είναι: α) η προώθηση της ένταξης και των ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση, β) η ανάπτυξη των γνωστικών, μαθησιακών, συναισθηματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών/τριών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή/και αναπηρία, καθώς, και γ) η ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών των σχολείων γενικής εκπαίδευσης σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στο σεβασμό της διαφορετικότητας και στη διασφάλιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

στικών διαδικασιών για την εκπαίδευση, ως απόρροια ευρύτερων θεσμικών προτάσεων, που σταδιακά ενσωματώθηκαν στην ελληνική νομοθεσία¹³.

Συμπεράσματα

Παρατηρούμε ότι την περίοδο 2012-2017, από νομοθετική άποψη, έχουν προχωρήσει οι διαδικασίες παροχής δικαιωμάτων στα άτομα με αναπηρία. Φαίνεται με πολιτικούς όρους να αρθρώνεται λόγος ο οποίος εντάσσεται σε μια μορφή εκπαιδευτικής τυπολογίας, που ενσωματώνει: (α) εκπαιδευτικό περιεχόμενο για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία (αρχιτεκτονική κτιρίων-αναλυτικά προγράμματα- εκπαίδευση επιμόρφωση εκπαιδευτικών κλπ), (β) δια-ενδο κοινωνικές στάσεις (μετασχηματισμούς σε νόρμες, πεποιθήσεις, θεσμούς), (γ) πολιτικές θέσεις (επικέντρωση στο κοινωνικο-πολιτικό άτομο με αναπηρία, ιδιότητα πολίτης), και (δ) διασύνδεση εκπαίδευσης, κοινωνίας, οικονομίας (ένταξη σε συμβολικές δομές, αγορά εργασίας, κοινωνικά πεδία).

Η εκπαιδευτική διαδικασία για τα άτομα με αναπηρία δεν εντάσσεται σε μια εξωγενή ιδρυματική δομή. Αντίθετα απορρίπτεται η περιοριστική έννοια της φροντίδας με αποκλειστική εστίαση στην πολιτική θεώρηση της αναγκαιότητας της εκπαίδευσης για την ένταξη στην αγορά εργασίας και την παραγωγική συμμετοχή σε ευρύτερες κοινωνικές δράσεις. Άρα, η υπέρβαση των διακρίσεων πραγματοποιείται με εκπαιδευτικές πρακτικές

¹³ Βλ. ενδεικτικά την Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ίση Μεταχείριση στην Απασχόληση και την Εργασία όπου ενσωματώνονται: (1) Το αρ. 6 της συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο αναφέρει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. (2) Η οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στην απασχόληση, στην επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και στις συνθήκες εργασίας και το άρθρο 3 παρ. 2 της συνθήκης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (ΕΚ) για την εξάλειψη ανισοτήτων και την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. (3) Ο Κοινοτικός χάρτης των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων στον οποίο αναγνωρίζεται η ανάγκη καταπολέμησης κάθε είδους διακρίσεων και λήψης μέτρων για την κοινωνική και οικονομική ένταξη των ηλικιωμένων και των ατόμων με ειδικές ανάγκες, και (4) Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι το οποίο τονίζει τις προϋποθέσεις για την αγορά εργασίας, με την έννοια που δείχνει στην κοινωνική ένταξη, με τη διαμόρφωση ενός συνεκτικού συνόλου πολιτικών που θα στοχεύουν στην καταπολέμηση των διακρίσεων εις βάρος ομάδων, όπως είναι τα άτομα με ειδικές ανάγκες. (Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2000).

ενίσχυσης των ατόμων με αναπηρία μέσα από την διασύνδεση εκπαιδευτικών και κοινωνικών φορέων δράσης και δομών. Το πολιτικό στοιχείο στην αποτελεσματική εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία βρίσκεται στην θεσμική αλληλεπίδραση, δηλαδή στο συσχετισμό ρόλων, φορέων και πολιτικών θεσμών (Iannacci, 2018).

Η εκπαιδευτική διαδικασία δεν απομονώνεται ως αποσπασματικό έργο, αλλά συσχετίζεται και ελέγχεται αναφορικά με ιεραρχημένους πολιτικούς στόχους για την αρμονική ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρία στο πραγματικό κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον (Καλεράντε, 2013). Από το πεδίο των προθέσεων και τους κρυφούς κώδικες της νομοθεσίας μετακινούμαστε στο παραδειγματικό πεδίο των εκπαιδευτικών εφαρμογών, όπου τελικά αυτή τη περίοδο ελέγχονται οι δυνατότητες εφαρμοσμένης εκπαιδευτικής πολιτικής για τα άτομα με αναπηρία. Είναι στοιχείο της δημοκρατικής θεώρησης η προσέγγιση των πεδίων έρευνας, των επιστημονικών κεφαλαίων και των αναγκών του πολιτικού και του κοινωνικού συστήματος.

Εκτιμάται ότι σταδιακά μπορεί να συντελεστεί η προσέγγιση των επιστημονικών θεωρήσεων για τα άτομα με αναπηρία με αντίστοιχα εφαρμοζόμενα εκπαιδευτικά πρότυπα. Τελικά, σε ένα δημοκρατικό περιβάλλον η δέσμη των επιστημονικών θεωριών και των εκπαιδευτικών πρακτικών θα συμβάλλουν στην εσωτερίκευση κοινωνικών και πολιτικών αρχών, ώστε η διαφοροποίηση των ατόμων με αναπηρία να μην ταυτίζεται με την υποβάθμιση τους ή την αναίρεση των δικαιωμάτων τους. Σε περίοδο οικονομικής κρίσης κατασκευών συμφερόντων και όξυνση κοινωνικών ανισοτήτων η εφαρμογή εκπαιδευτικής πολιτικής για τα άτομα με αναπηρία προς την κατεύθυνση του πολιτικού δημοκρατικού μετασχηματισμού ίσως συμβάλει και στην επανεξέταση και άλλων πεδίων ανισότητας στην κατεύθυνση της επαναδιαπραγμάτευσης ταυτοτήτων και στην αποφυγή της περιθωριοποίησης.

Θεωρείται σημαντικό ότι στο μακρο-επίπεδο η εκπαιδευτική πολιτική για τα άτομα με αναπηρία εστιάζεται σε κοινωνικο-πολιτικά φαινόμενα, απορρίπτει βιολογικές θεωρήσεις αποκλεισμού και συγκροτεί πολιτικό λόγο για τη συνύπαρξη και συνεργασία ατόμων σε ένα πεδίο κοινωνικής και πολιτικής αλληλεγγύης με διαχείριση των εντάσεων, μεγιστοποιώντας την ασφάλεια των υποκειμένων και την εμπιστοσύνη τους στην πολιτική επίλυση ζητημάτων. Πέρα από την πολιτική και κοινωνική αλληλεγγύη προβάλλεται για τα άτομα με αναπηρία η έννοια της ατομικής αυτονομίας ως δικαιώματος του με ταυτόχρονη αποδέσμευση τους από εξαρτήσεις και επιβαλλόμενους επικαθορισμούς.

Η εκλεπτυσμένη ανάλυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ως προς το σώμα και τις δεξιότητες αποφεύγει την απόρριψη και την υποβάθμιση, διευρύνοντας την πολιτική θεώρηση για τον/την πολίτη – το άτομο με αναπηρία, επανασυνδέοντάς τον/την με το δημοκρατικό σχέδιο της αυτοπραγμάτωσης και αυτοτελείωσης.

Βιβλιογραφία

- ADAMS M. & BELL L., 2016, *Teaching for Diversity and Social Justice*, London: Routledge
- COHEN M., 2009, *A Guide to Special Education Advocacy*, London: Jessica Kingsley Publisher
- ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ, 2005α, *Προσβασιμότητα: Ζήτημα – Κλειδί για την εξίσωση των ευκαιριών*, Αθήνα: ΕΣΑμεΑ
- ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ, 2005β, *Η Προσβασιμότητα στην εκπαίδευση*, Αθήνα: ΕΣΑμεΑ
- ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ, 2007α *Εγχειρίδιο για το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία στην ίση μεταχείριση στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας*, Αθήνα: ΕΣΑμεΑ
- ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ, 2007β, *Νομοθεσία για την Αναπηρία: Από την Κωδικοποίηση στον Κώδικα*, Αθήνα: ΕΣΑμεΑ
- ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ, 2008α, *Σχεδιάζοντας πολιτική σε θέματα αναπηρίας*, Αθήνα: ΕΣΑμεΑ
- ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΑΤΟΜΩΝ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ, 2008β, *Μελέτη Δια βίου μάθηση και αναπηρία. Εκπαιδευτική ενδυνάμωση των ατόμων με αναπηρία και των στελεχών των αναπηρικών οργανώσεων*, Αθήνα: ΕΣΑμεΑ
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ, 2007, *Enabling Teachers and Trainers to improve Accessibility of Adult Education. Κατανόηση της αναπηρίας. Ένας πρακτικός οδηγός*, Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ΕΤΤΑΔ
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, 2010, *Η στρατηγική της ΕΕ για άτομα με αναπηρία 2010–2020. Τα άτομα με αναπηρία έχουν ίσα δικαιώματα*, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

- GARGIULO R. & BOUCK E., 2017, *Special Education in Contemporary Society*, London: Sage
- GIULIANI G., 2012, *The Comprehensive Guide to Special Education Law*, London: Jessica Kingsley Publishers.
- HRABOWSKI F., 2015, *Holding Fast to Dreams*, London: Beacon Press
- ΗΝΩΜΕΝΑ ΕΘΝΗ, 2006, *Σύμβαση για τα δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ)*, Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ανακτήθηκε από: https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=46
- IANNACCI L., 2018, *Reconceptualizing Disability in Education*, London: Lexington Books
- ΚΑΛΕΡΑΝΤΕ Ε., 2013, Εκπαιδευτική Πολιτική και Κοινωνική Πρόνοια: Λόγος περί δικαιωμάτων στην Ειδική Εκπαίδευση. 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ειδικής Εκπαίδευσης με Διεθνή Συμμετοχή «*Διλήμματα και Προοπτικές στην Ειδική Εκπαίδευση*», Πρακτικά με κριτές, τόμ. Δ', Αθήνα: Γρηγόρη, 380-388
- KIM E. & AQUINO K., 2017, *Disability as Diversity in Higher Education*, London: Routledge
- KIUPPIS F. & HAUSSTÄTTER R., 2015, *Inclusive Education Twenty Years after Salamanca*, New York: Peter Lang Inc
- ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ Ξ. (επιμ.), 2014, *Μελέτη Συμβατότητας της Ελληνικής Νομοθεσίας με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία*, Αθήνα: Ε.Σ.Α.μεΑ
- LAVIANO J. & SWANSON J., 2017, *Your Special Education Rights*, New York: Skyhorse Publishing
- ΛΟΓΑΡΑΣ, Δ., 2013, *Εργασία – Απασχόληση και αναπηρία*. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία, Αθήνα: Ε.Σ.Α.μεΑ
- ΜΠΑΣΔΕΚΗΣ Ι., 2013, *Εκπαιδευτικό εγχειρίδιο: Ηλεκτρονική Προσβασιμότητα και Αναπηρία*. Αθήνα: Ε.Σ.Α.μεΑ
- ΝΑΣΧΟΥ - ΠΕΡΡΑΚΗ Π, 2015, *Η Προσβασιμότητα: ένα νέο δικαίωμα στο διεθνές νομικό πλαίσιο προστασίας των Ατόμων με Αναπηρία*, Αθήνα: Ε.Σ.Α.μεΑ
- ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Ε., 2013, *Εκπαιδευτικό εγχειρίδιο: Σχεδιάζοντας στην πράξη τη νέα πολιτική για την Αναπηρία - Πρακτικά εργαλεία*, Αθήνα: Ε.Σ.Α.μεΑ
- ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT, 2008, *Students with Disabilities, Learning Difficulties and Disadvantages: Policies, Statistics and Indicators*, OECD

- ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT, 2011, *Education And Training Policy: Inclusion Of Students With Disabilities In Tertiary Education And Employment*, OECD
- ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ Σ., 2013, *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*, Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση
- SMITH P., 2009, *Whatever Happened to Inclusion*, New York: Peter Lang Inc
- ΣΟΥΛΗΣ Σ.Γ., 2013, *Εκπαίδευση και αναπηρία. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία*, Αθήνα: Ε.Σ.Α.μεΑ
- ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗΣ. ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ, 2007, Βασιλείου, Ε. (Επιμ.), *Οδηγός του Πολίτη με αναπηρία*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο
- ΧΡΙΣΤΟΦΗ Μ., 2013, *Εκπαιδευτικό εγχειρίδιο: Προσβασιμότητα και Αναπηρία*, Αθήνα: Ε.Σ.Α.μεΑ
- WARNOCK M. & NORWICH B., 2010, *Special Educational Needs*, New York: Continuum

Abstract

Our article examines the 2012-2017 educational policy for people with disabilities, a policy characterized by evolutionary processes and adjustments. The Greek legislation incorporates regulatory principles of International Organizations, which are adapted to Greek standards. The policy on the rights of people with disabilities becomes stronger and stronger so that education is also expected to contribute to shaping a different culture in terms of special education, with emphasis on social equality. Strengthening the right of people with disabilities to education is reflected in organized gradual education combined with acquisition of knowledge and skills improvement in order to enable people with disabilities to join the labor market. In the educational environment of Primary, Secondary and Tertiary Education, it is estimated that the humanistic political plan of in-

tegrating them into the community will be completed by accepting them as equal citizens. The educational policy of this period seems to be combined with the development of other policies to strengthen the presence of people with disabilities in the political, economic and social spheres. In other terms, we could refer to a process of adaptive upgrading of the education of people with disabilities so that with the elimination of discrimination against them, they can integrate as full members in the political community.

Η Ευαγγελία Καλεράντε είναι Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της Εκπαιδευτικής Πολιτικής, στο Πανεπιστήμιο της Δ. Μακεδονίας. Είναι μέλος Ελληνικών Επιστημονικών Συλλόγων και αντίστοιχων Παγκοσμίων της ειδικότητάς της. Έχει εργαστεί σε ερευνητικές ομάδες για τη διερεύνηση ζητημάτων αναφορικά με την Εκπαιδευτική Πολιτική για τη μετανάστευση, τις ευάλωτες ομάδες και την ισότητα. Μελέτες και άρθρα της έχουν δημοσιευτεί σε ελληνικά και ξένα περιοδικά και επιστημονικούς τόμους.